

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΙΟΣ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ

Ιστορία είναι η επιστημονική μελέτη του παρελθόντος του ανθρώπου και η έκθεση των πορισμάτων της μελέτης αυτής. Είναι μια κοινωνική, ερμηνευτική και κριτική ανθρωπολογική επιστήμη, που ερευνά με συστηματικό επιστημονικό τρόπο το παρελθόν του ανθρώπου, για να γνωρίσει τα γεγονότα που επέδρασαν άμεσα ή έμμεσα στις τύχες της ανθρωπότητας. Είναι στενά δεμένη με τις άλλες αδελφές κοινωνικές επιστήμες (κοινωνιολογία, οικονομία, ψυχολογία, πολιτικές και νομικές επιστήμες, εθνογραφία, ανθρωπογεωγραφία, γλωσσολογία, γραμματολογία, θρησκευσιολογία, κοινωνική φιλοσοφία, φιλοσοφία της τέχνης και άλλους τομείς της ανθρώπινης γνώσης, που στην ουσία είναι επιστήμες του πολιτισμού)¹ του ανθρώπου (του *Homo Sapiens*, δηλαδή του ανθρώπου από τότε που άρχισε να ζει ως άνθρωπος). Ως μια αυστηρή επιστήμη είναι «έξ ύπαρχης», δηλαδή δεν έχει την αντικειμενικότητα των φυσικών επιστημών κι ούτε μπορεί να στηριχτεί σε πηγές. Επειδή λοιπόν η ιστορία γίνεται με πηγές και με την κατάλληλη εκμετάλλευσή τους, η ιστορία σημαίνει πρώτα από όλα πηγές. Γι' αυτό και δικαιολογημένα λέει ο V.H. Galbraith ότι «ιστορία είναι το παρελθόν στο μέτρο που μπορούμε να το γνωρίσουμε».

Αναζητεί μια αλήθεια που είναι σχετική και γι' αυτό είναι επιστήμη εξελίξιμη και τελειοποιήσιμη. Προϋποθέτει τη μεθοδική προετοιμασία του ιστορικού α) με την καταγραφή όλων των στοιχείων εκείνων που είναι σημαντικά και έχουν καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση της ιστορίας, β) με την προσεκτική επεξεργασία των τεκμηρίων και των μαρτυριών, την κριτική ανάλυση και την προσπάθεια αντικειμενικής ερμηνείας τους² και γ) με την πνευματική εντιμότητα (κριτική ικανότητα, αντικειμενικότητα, έντονο ενδιαφέρον) και το ηθικό σθένος του. Πρέπει να έχει πάντοτε στο νου του τα λόγια του Κικέρωνα 1) ότι δεν πρέπει να τολμά να λέει τίποτε, όταν ξέρει ότι αυτό είναι λάθος, δηλαδή να μη λέει κανένα ψέμα, παρά μόνο την αλήθεια και 2) να τολμά να λέει ό,τι πιστεύει ότι είναι αληθινό³. Γι' αυτό και ο ιστορικός, αλλά και αυτός που διδάσκει ιστορία, είναι απαραίτητο να έχουν οπωσδήποτε υπόψη τους το παραφρασμένο απόφθεγμα του Πλάτωνα: «Μηδείς άφιλοσόφητος εισίτω».

Συγκεκριμένα η ιστορία στηρίζεται στην άμεση παρατήρηση, την προφορική, την γραπτή και την απεικονισμένη παράδοση και στην παράδοση των λειψάνων του παρελθόντος (κατάλοιπα, μνημεία). Με τη λέξη ιστορία εννοούμε το σύνολο των ανθρώπινων πράξεων και γεγονότων του παρελθόντος, των *rerum gestarum* (= των συντελεσμένων έργων του ανθρώπου στο παρελθόν) και την αφήγηση, που συνθέτουμε για το παρελθόν με βάση τις πληροφορίες, τις οποίες έχουμε εμείς σήμερα γι' αυτό ύστερα από την αξιολόγηση των γεγονότων. Ο κύριος λοιπόν στόχος του ενδιαφέροντός της κατευθύνεται στο παρελθόν του ανθρώπου και δευτερευόντως μόνον ασχολείται με το παρελθόν της φύσης, εφόσον βέβαια τα φυσικά φαινόμε-

μενα επέδρασαν στη ζωή του ανθρώπου. Η αφήγηση όμως πρέπει να γίνεται με τρόπο τέτοιο, ώστε τα γεγονότα να έχουν οργανική και αιτιακή σύνδεση μεταξύ τους, δηλαδή να είναι ταξινομημένα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να γνωρίσουμε όχι μόνο το τι έγινε στο παρελθόν, αλλά και γιατί έγινε αυτό, την αιτία του⁴. Δηλαδή με τη λέξη ιστορία εννοούμε τη *historia rerum gestarum* (ανθρώπινων πράξεων), ενώ τον περασμένο αιώνα μόνο την αφήγηση των *rerum gestarum*.

Επομένως η πραγματική ιστορία ενδιαφέρεται να παρουσιάσει όχι μια απλή απαρίθμηση ασύνδετων συμβάντων, ένα απλό χρονικό, αλλά ένα ταξινομημένο με οργανική ενότητα και με μεθοδικότητα κατανοητό σύνολο ανθρώπινων πράξεων, μέσα στο οποίο κάθε γεγονός παίρνει τη φυσιολογική του θέση. Γι' αυτό και είναι ανάγκη ο ιστορικός, ιδιαίτερα της νεότερης ιστορίας, να παίρνει κριτική στάση απέναντι στις διάφορες πηγές και μαρτυρίες, να τις περνά από κριτικό έλεγχο, από οπουδήποτε και αν προέρχονται αυτές, και να συνθέτει ο ίδιος τα γεγονότα με βάση τις μαρτυρίες⁵ του. Τελικά, ενώ ο ιστορικός νομίζει ότι μιλά για ένα παρελθόν συντελεσμένο και παγιωμένο, στην πραγματικότητα το παρελθόν αυτό αποτελείται από τις προσιτές σ' αυτόν πληροφορίες, που εξαρτώνται όμως από την ικανότητά του να τις ερμηνεύει⁶. Γι' αυτό και ο καθηγητής Μ. Oakeshott (Οεκσότ) υποστηρίζει (1933) ότι η ιστορία αλλάζει μαζί με το παρόν και επομένως πρέπει την πρόταση «Τι πραγματικά συνέβη» να την αντικαταστήσουμε με το «τι μας υποχρεώνουν να πιστεύουμε οι μαρτυρίες που έχουμε στη διάθεσή μας»⁷. Γι' αυτό τελικά η ιστορία μόνο ένα μέρος της ιστορικής αλήθειας μπορεί να αποκαλύψει, γιατί πάντοτε στην ουσία της μένουν άγνωστα τα κίνητρα της ανθρώπινης δράσης και οι συνθήκες, κοινωνικές και ιστορικές, μέσα στις οποίες διαμορφώνονται αυτά.⁸ Παρ' όλα αυτά, όπως είπε ο J.B. Bury ο ιστορικός (1903), η ιστορία δεν είναι τίποτε περισσότερο από επιστήμη, εφόσον είναι ανιδιοτελής και δεν αποβλέπει σε ρακτικούς σκοπούς. Επομένως δεν μπορούμε να πούμε ότι η ιστορία παρά τις επιδράσεις των ιστορικών επάνω της είναι ανεπανόρθωτα μεροληπτική. Πάντως ο Γιάσπερς στο ερώτημα ποιο είναι το νόημα της ιστορίας τονίζει κατηγορηματικά ότι δεν μπορεί να απαντήσει διατυπώνοντας ένα σκοπό⁹.

Η ιστορία, με βάση τον ιδιαίτερο τομέα των ανθρώπινων πράξεων του παρελθόντος και των αποτελεσμάτων τους με τα οποία ασχολείται, υποδιαιρείται 1) στην πολιτική ιστορία, στην οποία ανήκει και η πολεμική, 2) στην ιστορία πολιτισμού και 3) στην ιστορική γεωγραφία ή ανθρωπογεωγραφία. Η α' ερευνά, αναλύει και ερμηνεύει τη δημόσια ζωή των λαών (κρατική οργάνωση, δράση των δημόσιων προσώπων) και τις σχέσεις τους με τους άλλους λαούς (πόλεμοι, συνθήκες, συμμαχίες, συνέδρια κτλ.). Η β' ασχολείται με τη μελέτη της πνευματικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής των λαών (γράμματα, επιστήμες, τέχνες, γλώσσα, παραδόσεις, ήθη και έθιμα, οικονομία, κοινωνικές μεταβολές κτλ.). Η γ' ερευνά και εξετάζει την επίδραση του φυσικού περιβάλλοντος (κλίμα, έδαφος, ποτάμια, θάλασσες, βουνά, υπόγειος και επίγειος πλούτος κτλ.) στη διαμόρφωση και εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών και αντίθετα την επίδραση του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον του για την εκμετάλλευσή του και την επιβίωσή του¹⁰.

Η ιστορία, όπως και αρκετές άλλες επιστήμες, έχει τις ρίζες της στην ελληνική αρχαιότητα, αλλά μπαίνει στην ώριμη ηλικία της στις αρχές του περασμένου αιώ-

να. Από την Αναγέννηση ως σχεδόν τα τέλη του 19ου αιώνα ως ιστορία αναγνώριζαν μόνον την πολιτική, τη διπλωματική και την πολεμική ιστορία και θεωρούσαν ως έργο της την παρουσίαση της εξέλιξης των κρατών και των κυβερνήσεών τους, των μεταβολών της εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής τους και την εξιστόρηση των πολεμικών γεγονότων τους. Με την εμφάνιση όμως του μαρξισμού η ιστορική έρευνα προσανατολίζεται στην εξέταση της υποδομής των γεγονότων και δίνει ιδιαίτερη σημασία στα *κοινωνικά και οικονομικά*, αλλά δεν παραλείπει να εξετάζει και όλες τις εκδηλώσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας, που επιδρούν στην εξέλιξη της ιστορίας. Και έτσι από τότε αυτή δεν περιορίζεται πια μόνο στην πολιτική ιστορία, γιατί ο άνθρωπος δεν είναι μόνο πολιτικό πρόσωπο, και προσπαθεί να κατανοήσει τη διαδοχή των γεγονότων και να ξαναδώσει στην εξελικτική κίνησή της την ενότητά της. Η ιστορία για τη μελέτη της ανθρώπινης δράσης δανείζεται τη μέθοδό της και τους γενικούς νόμους της εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας από την Κοινωνιολογία.

Ας δούμε τώρα σε τι αποσκοπεί σήμερα η Ιστορία. Ο σκοπός της είναι να γνωρίσουμε το παρελθόν, με σκοπό να μπορέσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα το παρόν και να το αντιμετωπίσουμε υπεύθυνα και τέλος να συνειδητοποιήσουμε τις ευθύνες μας για το μέλλον, για να το προετοιμάσουμε προς το καλύτερο. Δηλαδή ο κύριος σκοπός της διδασκαλίας της είναι κυρίως *διδακτικός και όχι γνωστικός*. Έτσι μας προσφέρει μια βασική προϋπόθεση για τη συνειδητή αντιμετώπιση της ζωής και παράλληλα μας δίνει τη δυνατότητα να βοηθήσουμε υπεύθυνα το περιβάλλον μας¹¹, με άλλα λόγια να γίνουμε συνειδητά, σκεπτόμενα και ενεργοποιημένα μέλη της κοινωνίας μας¹². Γι' αυτό ο ιστορικός Πολύβιος γράφει στην ιστορία του τα εξής: «*Ιστορίας γάρ, εάν τις άφελή τό διατί και πώς και τίνος χάριν έπραχθη τό πραχθέν, λόγοι γίνονται τό λειπόμενον*»¹³ και «*τῆς άληθείας άναιρεθείσης τό λειπόμενον άνωφελές γίνονται διήγημα*»¹⁴. Σχετικά με τη χρησιμότητα της ιστορίας επίσης και ο Γιάσπερς λέει: «*Όσο πιο μεγάλο βάθος αποκτά το περασμένο, τόσο πιο ουσιαστική είναι η συμμετοχή του στην παρούσα πορεία των πραγμάτων. Πού ανήκω, για ποιο σκοπό ζω, το μαθαίνω για πρώτη φορά στον καθρέφτη της Ιστορίας*».¹⁵ Η προσεκτική λοιπόν μελέτη του παρελθόντος συντελεί στο φωτισμό του νου για τη σωστή κατανόηση του παρόντος, με αποτέλεσμα ο πολίτης να οδηγείται στη σωστή αξιολόγησή του και να αποφασίζει και να ενεργεί σωστά και υπεύθυνα στο παρόν και στο μέλλον για την ορθή αντιμετώπιση και επίλυση των προβλημάτων του. Έτσι καλλιεργείται και η κοινωνικότητά του, ένα βασικό γνώρισμα του πραγματικά πολιτισμένου και κοινωνικοποιημένου ανθρώπου.

Η ιστορία αρχικά ως πρώτο έργο της έχει σκοπό της να καταγράφει και να εξακριβώνει τα γεγονότα με την ιδιαιτερότητά τους, δηλαδή το συγκεκριμένο τόπο, χρόνο, τις συγκεκριμένες περιστάσεις και τα συγκεκριμένα πρόσωπα που διαδραμάτισαν κάποιο ρόλο σ' αυτά. Κατόπιν προσπαθεί να τα συνθέσει σ' ένα ενιαίο σύνολο και να τα ερμηνεύσει, να ανιχνεύσει τα αίτιά τους και τα αποτελέσματά τους. Στο στάδιο αυτό επιδιώκει να βρει πώς τα πρόσωπα ή οι δυνάμεις με τη συγκεκριμένη δράση τους στο συγκεκριμένο τόπο και χρόνο και τα ορατά κίνητρά τους δημιούργησαν τα γεγονότα. Το στάδιο αυτό της ερμηνείας των γεγονότων και της εύρεσης των αιτίων τους έχει και τη μεγαλύτερη σπουδαιότητα. Συ-

μπερασματικά λοιπόν πρέπει να τονίσουμε ότι τα βασικά προβλήματα της ιστορίας είναι δύο: το πρώτο είναι το γεγονογραφικό ή γεγονοτολογικό (περιγραφή γεγονότων), που αποτελεί το προκαταρκτικό στάδιό της και αφορά την αποκατάσταση των ιστορικών γεγονότων, και το δεύτερο, που ακολουθεί, είναι το εξηγηματικό στάδιό της, που αφορά την έρευνα και την εξήγηση των αιτίων των ιστορικών φαινομένων, για τα οποία όμως η ως τώρα συζήτηση δεν έχει καταλήξει σε συνολικά, γενικευτικά και πειστικά συμπεράσματα.¹⁶ Κατά τον Dilthey με τη βοήθεια της φαντασίας και της συμπάθειας γνωρίζουμε ατομικές εμπειρίες του παρελθόντος ανάλογες με τις δικές μας και έτσι οδηγούμαστε στην κατάκτηση και την ερμηνεία του ιστορικού παρελθόντος¹⁷.

Γι' αυτό λοιπόν, αν δούμε την ιστορία μόνο σαν ένα μακροσκελή κατάλογο από ονόματα και ημερομηνίες για απομνημόνευση, τότε καταντά, θα λέγαμε, αυτή ένας καθαρά αφηγηματικός λόγος σαν το παραμύθι, που ικανοποιεί μόνο την ορμή του ανθρώπου για γνώση, χωρίς να προβληματίζει και να μας διδάσκει. Αν όμως προσπαθήσουμε να διασυνδέσουμε τα ιστορικά γεγονότα με τις συνθήκες που τα δημιούργησαν, για να βρούμε τις αιτίες τους και να τα ερμηνεύσουμε, τότε η Ιστορία μετατρέπεται σε μάθημα καλλιέργειας του προβληματισμού και της κριτικής σκέψης του ανθρώπου. Έτσι μας βοηθάει να κατανοήσουμε και να ερμηνεύσουμε την ανθρώπινη δράση στο παρελθόν και στο παρόν και προπάντων να κατανοήσουμε πώς λειτουργεί σήμερα η κοινωνία (οικονομική ζωή, πολιτική δράση, εκπαιδευτική δράση, γένεση και πάλη ιδεών κτλ.). Με τον τρόπο αυτό καλλιεργείται η ιστορική συνείδηση και κρίση, που συντελεί την απόκτηση ωριμότερης κοινωνικής συνείδησης και πολιτικής κρίσης, ώστε να γίνουμε σκεπτόμενοι, κοινωνικοποιημένοι, ερευνητικοί και ενεργοποιημένοι πολίτες¹⁸. Έτσι θα συνειδητοποιήσουμε ότι η κοινωνία συνεχώς μεταβάλλεται, ότι το παρόν έχει τις ρίζες του στην ανθρώπινη δράση του παρελθόντος και οι συνθήκες της ζωής του ανθρώπου συμβάλλουν στη διαμόρφωση των ιδεών και των αντιλήψεών του, που με τη σειρά τους κατόπιν επηρεάζουν και τη ζωή του.

Με τη γνώση λοιπόν και την πείρα του παρελθόντος, που μας προσφέρει η ιστορία, με την αφήγηση, τις γενικεύσεις, τα συμπεράσματα και τις αξιολογικές κρίσεις με τη μορφή των ιστορικών νόμων συντελεί στο να γίνουμε πιο σοφοί και πιο έμπειροι για τη ζωή μας, ώστε να μπορούμε να κατανοούμε το παρόν και να προβλέπομε το μέλλον, όσο φυσικά είναι δυνατό, για να το βελτιώσουμε¹⁹. Γνώση δηλαδή του παρελθόντος σημαίνει καλύτερη γνώμη για το παρόν και το μέλλον²⁰. Κρίνοντας τα γεγονότα, ανιχνεύοντας τα αίτια και τους παράγοντες που οδήγησαν σ' αυτά, και τέλος βγάζοντας συμπεράσματα, βοηθιούμαστε να αποκτήσουμε ιστορική συνείδηση, πράγμα που συντελεί στην καλύτερη αντιμετώπιση της ζωής και ως άτομα και ως πολίτες. Όποιος μαθαίνει να αναζητεί την αλήθεια για το παρελθόν έχει πολύ μεγαλύτερη πιθανότητα να μπορεί να κατανοεί όσα γίνονται στο παρόν και να ενεργεί πιο σωστά. Δηλαδή η μελέτη της ιστορίας συντελεί στην κατανόηση της σημερινής κοινωνίας και στη *συνετότερη πολιτική απόφαση και πολιτική ενέργεια*. Γι' αυτό και ο σημερινός άνθρωπος, φυσικά ο προβληματισμένος και που ξέρει να διαβάσει, *εντρυφά βέβαια στα λογοτεχνικά και στα φιλοσοφικά κείμενα*, αλλά, ως ρεαλιστής, για την καλύτερη αντιμετώπιση της ζωής πολύ

περισσότερο μελετά τα ψυχολογικά, τα πολιτικά και προπάντων τα ιστορικά κείμενα, που απεικονίζουν ανθρώπινες πραγματικότητες και όχι ανθρώπινες φαντασίες.

Ας δούμε τώρα ποιες απαντήσεις δίνουν για το σκοπό της ιστορίας ο ιστορισμός, ο θετικισμός και ο παροντισμός. Ο πρώτος υποστηρίζει ότι η μελέτη της ιστορίας του παρελθόντος μας βοηθάει να ερμηνεύσουμε την προέλευση και τη διαμόρφωση του παρόντος, που το θεωρεί ως αποτέλεσμα της διαδικασίας συνεχών μεταβολών και εξελίξεων του παρελθόντος και αφετηρία των εξελίξεων του μέλλοντος (γενετική εξήγηση των ιστορικών φαινομένων). Έτσι μας βοηθάει να αποκτήσουμε ιστορική συνείδηση, για να μπορέσουμε να ερμηνεύσουμε σωστά το παρόν και να χαράξουμε υπεύθυνα το μέλλον. Ο θετικισμός θεωρεί το παρελθόν σαν κάτι το συντελεσμένο και το αμετάβλητο και γι' αυτό υποστηρίζει ότι είναι δυνατή η αντικειμενική γνώση του παρελθόντος ή η αντικειμενική περιγραφή του, όπως μιας μηχανής από ένα μηχανολόγο, και ότι με βάση αυτήν τη γνώση θα μπορούμε να ερμηνεύσουμε παρόμοιες ή ανάλογες καταστάσεις του παρόντος. Με άλλα λόγια υποστηρίζει ο θετικισμός ότι μπορούμε να εφαρμόσουμε και στην ιστορική επιστήμη τις μεθόδους των θετικών επιστημών²¹. Συγκεκριμένα ο σπουδαιότερος εκπρόσωπός του, ο Γερμανός Leopold von Ranke (1798-1886), υποστηρίζει ότι ο ιστορικός είναι αμερόληπτος παρατηρητής, που πρέπει να περιορίζεται μόνο στην περιγραφή των γεγονότων, χωρίς να εκφέρει κρίσεις. Γι' αυτό και στα 1879 διαμαρτυρήθηκε εναντίον της ηθικοπλαστικής ιστορίας, υποστηρίζοντας ότι το κύριο έργο του ιστορικού είναι να εξακριβώσει απλώς τα γεγονότα και ύστερα να βγάλει τα συμπεράσματά του²².

Ο θετικισμός έχει δίκιο, όταν υποστηρίζει ότι είναι υπαρκτή η αντικειμενική ιστορική εξέλιξη και είναι δυνατή η αναπαράστασή της με τη συγκέντρωση επαρκούς αριθμού γεγονότων. Δεν έχει όμως δίκιο, όταν λέει ότι είναι δυνατό να φτάσει ο ιστορικός στην απόλυτη αλήθεια, αν είναι αδέσμευτος (*sine ira et studio*) με τη συσσώρευση των γεγονότων, πρώτο γιατί αναμειγνύεται οπωσδήποτε στην επιλογή των γεγονότων ο υποκειμενισμός του και επηρεάζεται από τις μεταβλητές καθοριστικές συνθήκες μέσα στις οποίες βρίσκεται αυτός, και δεύτερο γιατί είναι πολύ δύσκολη, αν όχι αδύνατη, η εύρεση και η συγκέντρωση όλων γενικά των γεγονότων. Επομένως δεν υπάρχει αδέσμευτος, ανεπηρέαστος και αμερόληπτος ιστορικός σε απόλυτο βαθμό²³.

Στο σημείο αυτό ας ακούσουμε για την αντικειμενικότητα της ιστορίας και την άποψη του Ε.Χ. Καρρ²⁴: «Όταν διαβάζετε ένα βιβλίο της ιστορίας, τεντώστε καλά το αυτί, για να ακούσετε τι βουίζει στο κεφάλι του ιστορικού. Αν δεν ακούτε τίποτε, ή εσείς είστε κουφός ή ο ιστορικός δεν έχει τίποτε να πει. Στην πραγματικότητα τα ιστορικά γεγονότα δε μοιάζουν καθόλου με ψάρια αραδιασμένα στον μπάγκο του ιχθυοπώλη, αλλά μάλλον με ψάρια, που κολυμπάνε στον απέραντο και συχνά απρόσιτο ωκεανό. Κι αυτό που πιάνει ο ιστορικός εξαρτάται κατά ένα μέρος από την τύχη, αλλά κυρίως από τη ζωή του ωκεανού και από το εργαλείο που διάλεξε για το ψάρεμα. Φυσικά και τα δύο εξαρτώνται με τη σειρά τους από το είδος των ψαριών που θέλει να πιάσει. Γενικά ο ιστορικός οικειώνεται το είδος των γεγονότων που αποφάσισε να ερευνήσει. Ιστορία (λοιπόν) σημαίνει ερμηνεία» και επιλο-

γή των γεγονότων. Εδώ ας θυμηθούμε και τα εξής λόγια του Θουκυδίδη (Θουκυδίδη Ξυγγραφή Α', 22): «Οί παρόντες τοῖς ἑκάστοις οὐ ταῦτά περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἕκαστος εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχου». Δηλαδή ο καθένας αφηγείται τα γεγονότα, που έζησε ο ίδιος, ανάλογα με το ποιον ευνοεί ή με το τι θυμάται. Και θυμάται αυτά που συμπαθεί και αυτά που συμφωνούν με τη δική του ιδεολογία²⁵.

Αντίθετα από το θετικισμό ο παροντισμός, του οποίου σπουδαιότερος εκπρόσωπος είναι ο Ιταλός Benedetto Croce, υποστηρίζει ότι είναι αδύνατη μια αντικειμενική γνώση του παρελθόντος, γιατί ο ιστορικός αντικρίζει, έχοντας ως βάση τα κριτήρια επιλογής, ερμηνείας και αξιολόγησης των γεγονότων του παρόντος. Ο παροντισμός ανασυγκροτεί το παρελθόν με βάση το παρόν και τη θέση ή τη στάση του ιστορικού μέσα σ' αυτό κατά τη στιγμή της μελέτης του από αυτόν. Η ιστορία κατά τον Ch. A. Beard ως σκέψη για το παρελθόν είναι πάντοτε το αποτέλεσμα μιας επιλογής και ο ιστορικός ξεδιαλέγει και ταξινομεί τα γεγονότα με βάση και το δικό του τρόπο²⁶. Γι' αυτό και θεωρούμε την ιστορία μια πράξη, ένα υποκειμενικό δημιούργημά του. Δηλαδή θεωρεί την επιλογή του ιστορικού υλικού του παρελθόντος σχετική, γιατί εξαρτάται αυτή από το παρόν και από τον ιστορικό, που κάνει την επιλογή.

Επίσης και ο σπουδαιότερος εκπρόσωπος του παροντισμού σήμερα ο Αμερικανός Carl Becker υποστηρίζει ότι ο ιστορικός δεν μπορεί να απαλλαγεί από τις προκαταλήψεις της εποχής του, και αν ακόμη απαλλαγεί από τις προσωπικές του. «Το παρελθόν είναι σαν μια οθόνη, που πάνω της η κάθε γενιά προβάλλει το όραμά της για το μέλλον και, όσο θα υπάρχει ελπίδα στις καρδιές των ανθρώπων, η καινούρια ιστορία θα είναι ένα επαναληπτικό φαινόμενο²⁷». Με άλλα λόγια δηλαδή λέει ότι «η ιστορία είναι μια σύγχρονη σκέψη προβλημένη στην οθόνη του παρελθόντος²⁸». Γι' αυτό και ο Read, ένας άλλος Αμερικανός οπαδός του παροντισμού σήμερα, λέει ότι γι' αυτό και κάθε γενιά είναι αναγκασμένη να ξαναγράψει την ιστορία²⁹. Ήδη από νωρίς είχε τονίσει ο Croce ότι κάθε ιστορία, οσοδήποτε παλιό και αν είναι το παρελθόν με το οποίο ασχολείται, είναι σύγχρονη, γιατί βοηθάει την κατανόηση των πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών συνθηκών της εποχής, κατά την οποία γράφεται αυτή. Γι' αυτό δίχως τη βοήθεια της Ιστορίας δεν μπορούμε να καταλάβουμε με ακρίβεια τα σύγχρονα χαρακτηριστικά μιας συγκεκριμένης κοινωνίας. Πάντως ο παροντισμός εξακολουθεί και σήμερα ακόμη να αποτελεί ένα βασικό ρεύμα και της αμερικανικής ιστοριογραφίας.

Ο παροντισμός αρνείται την αντικειμενικότητα της ιστορίας, δηλαδή την αντικειμενική ιστορική εξέλιξη και την αντικειμενική περιγραφή της εξέλιξης αυτής, και υποστηρίζει ότι η ιστορία δεν είναι τίποτε άλλο παρά σκέψη πάνω στην ιστορία. Έτσι όμως, καταντά να είναι αυτός ένας σκέτος υποκειμενισμός και μια καθαρή σχετικοκρατία και οδηγεί στη μείωση του κύρους της επιστήμης. Αυτός βλέπει την ιστορική εξέλιξη σαν συνάρτηση των αναγκών, των συμφερόντων, των ενδιαφερόντων και της πολιτικής της σύγχρονης κοινωνίας. Από την άλλη όμως έχει δίκιο, όταν λέει ότι ο ιστορικός επηρεάζεται από τις κοινωνικές του εξαρτήσεις και τις ατομικές του αντιλήψεις, την υποκειμενική του ανάμιξη. Εδώ θα θυμίσουμε και τη γνώμη ενός εκπροσώπου του παροντισμού, του Αμερικανού ιστορικού Conyers Read, που παρομοιάζει τον παροντισμό με ένα πολύχρωμο τζάμι, αλ-

λά και διαφανές και αντανακλαστικό, με αποτέλεσμα να μην μπορεί κανείς να ξεχωρίσει καθαρά το φως, που περνάει μέσα από αυτό, από το φως που αντανακλάται πάνω σ' αυτό³⁰.

Ήδη από νωρίτερα είχε πει ο Croce ότι στην ουσία η ιστορία είναι η εικόνα του παρελθόντος με τα μάτια του παρόντος μέσα από το φως των προβλημάτων του. Γι' αυτό και δικαιολογημένα λέει ο Καρρ ότι μεγάλη ιστορία γράφεται σίγουρα, όταν η άποψη του ιστορικού για το παρελθόν φωτίζεται με την έρευνα από την επίγνωση των προβλημάτων του παρόντος³¹. Αλλά και οι Μαρξ και Mannheim είχαν τονίσει ότι η γνωστική διαδικασία είναι εξαρτημένη κοινωνικά, γιατί επηρεάζονται αποφασιστικά τόσο η πνευματική διαμόρφωση του ερευνητή, όσο και το αξιολογικό του σύστημα από τις κοινωνικές ανάγκες και τα ατομικά συμφέροντα³². Παρ' όλα αυτά όμως πρέπει να παραδεχτούμε ότι η επιστημονική γνώση είναι δυνατό να είναι αντικειμενική και να καταλήγει σε επί μέρους ή τμηματικές αντικειμενικές αλήθειες³³, άσχετα βέβαια αν η μερική αλήθεια δεν είναι πλήρης και η αντικειμενικότητά της δε σημαίνει αλήθεια με αρτιότητα και ολότητα³⁴. Με το πρόβλημα της αντικειμενικότητας της ιστορίας ως γνώσης ασχολείται η κριτική της φιλοσοφίας της ιστορίας. Αναλυτικότερα η φιλοσοφία της Ιστορίας σήμερα ασχολείται με τα εξής θέματα: Ιστορία και Φυσική επιστήμη, ιστορικοί νόμοι, αντικειμενικότητα στην ιστορία, ιστορικό γεγονός και αλήθεια, ιστορική εξήγηση ή ερμηνεία, αιτιότητα στην ιστορία, κύρια και δευτερεύοντα αίτια³⁵.

Από τις 3 θεωρίες του ιστορισμού, του θετικισμού και του παροντισμού πλησιάζει περισσότερο την αλήθεια η πρώτη, που απορρίπτει και την αντικειμενική γνώση του παρελθόντος τη δήθεν ανεπηρέαστη από τον ιστορικό μελετητή του, και τον απόλυτο υποκειμενισμό του παροντισμού, που βλέπει την ιστορική εξέλιξη πέρα ως πέρα εξαρτημένη από τη σκέψη του ιστορικού μελετητή³⁶. Πάντως, για να φτάνομε σε σωστά συμπεράσματα, δεν πρέπει να απομονώνομε κάποιους παράγοντες της ιστορικής ζωής (πολιτικές ή θρησκευτικές ιδέες κτλ.), αλλά είναι απαραίτητο να συνεξετάζομε όλους τους παράγοντες (παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις, θεσμοί, ιδέες και αμοιβαία αλληλοεξάρτηση και αλληλοεπίδρασή τους), που διαμορφώνουν την ιστορία³⁷. Οπωσδήποτε όμως η ιστορία, αν και ασχολείται με το παρελθόν, εμπνέεται από το παρόν, γιατί γι' αυτό εργάζεται και ενδιαφέρεται. Και έτσι ερμηνεύεται το παρελθόν με βάση το παρόν, για λογαριασμό του οποίου γράφεται η ιστορία του παρελθόντος. Δηλαδή κάθε εποχή γράφει την ιστορία του παρελθόντος σύμφωνα με τη δική της φιλοσοφία της ιστορίας, που επηρεάζεται από την ιδεολογία και τη βιοθεωρία της, οι οποίες πηγάζουν από την κοινωνική δομή της³⁸. Μελετούμε λοιπόν το παρελθόν, για να μπορούμε να κατανοήσομε τη σημερινή δική μας κοινωνία και να συνειδητοποιήσομε ότι είμαστε συνυπεύθυνοι για την οικοδόμηση του μέλλοντος, ώστε να ρυθμίσομε σωστά τη δράση μας και να γίνομε συνετά, σκεπτόμενα, ενεργά και δημιουργικά μέλη της κοινωνίας μας. Μελετούμε δηλαδή το παρελθόν, για να κατανοήσομε το παρόν και να χαράξομε σωστά το μέλλον μας³⁹.

Κατά πόσο διδάσκει η ιστορία;

Γεννιέται τώρα το ερώτημα κατά πόσο διδάσκει η ιστορία⁴⁰. Η ιστορία με τη

γνώση του παρελθόντος μας δίνει τη δυνατότητα να κάνουμε διάφορες συγκρίσεις των στοιχείων του (γεγονότα, προσωπικότητες, πολιτισμοί, ρυθμοί ζωής και τέχνης, φιλοσοφίες, πόλεμοι, θρησκείες κτλ.) κυρίως με τα αντίστοιχα στοιχεία του παρόντος αλλά και με άλλων χρονικών περιόδων. Η σύγκριση λοιπόν αυτή αποτελεί έναν από τους βασικούς νόμους του κριτικού στοχασμού και με την πολύτιμη πείρα, που μας προσφέρει, μπορεί να μας βοηθήσει να αποφεύγουμε μοιραία λάθη ή ολέθριες πράξεις, ώστε να κάνουμε πιο καλό το παρόν μας και πιο ασφαλές το μέλλον μας. Ιδιαίτερα θα φανεί χρήσιμη η πείρα της στους πολιτικούς για σωστές ενέργειες και ορθούς προσανατολισμούς. Κυρίως μια πολύ πρόσφατη δυσάρεστη εμπειρία μπορεί να προφυλάξει για λίγο των άνθρωπο, ιδιαίτερα στη δημόσια και στην κοινωνική ζωή του, ώστε να μην την επαναλάβει.

Δυστυχώς όμως οι κατοπινοί, οι μεταγενέστεροι, ίσως όχι μόνο να μην την αποφύγουν, αλλά και να επιδιώξουν την επανάληψή της, πιστεύοντας ή ελπίζοντας ότι η επανάληψή της όχι μόνο δε θα είναι δυσάρεστη, αλλά αντίθετα ίσως θα είναι και ωφέλιμη γι' αυτούς. Σχετικά με αυτό ο Θουκυδίδης⁴¹ λέει τα εξής: «*Ἡ τε ἐλπίς καὶ ὁ ἔρως ἐπὶ παντί, ὁ μὲν ἠγούμενος, ἡ δ' ἐφεπομένη, καὶ ὁ μὲν τὴν ἐπιβουλήν ἐκφροντίζων, ἡ δὲ τὴν εὐπορίαν τῆς τύχης ὑποτιθεῖσα πλεῖστα βλάπτουσι καὶ ὄντα ἀφανῆ κρείσσω ἐστὶ τῶν δρωμένων δεινῶν. Καὶ ἡ τύχη ἐπ' αὐτοῖς οὐδὲν ἔλασσον ξυμβάλλεται ἔς τὸ ἐπαίρειν.*» Γι' αυτό και ο Hegel, αν και αναγνώριζε τη βοήθεια της ιστορίας για την ηθική και πνευματική αυτογνωσία του ανθρώπου, εν τούτοις αμφισβητούσε τη θετική αξιοποίηση της ιστορικής εμπειρίας. Χαρακτηριστικά μάλιστα ἔλεγε ότι η ιστορία δε χρησιμεύει σε τίποτε, γιατί δε συνεντίζει ούτε τα άτομα ούτε τους πολιτικούς ούτε τους λαούς. Και πάλι ο Θουκυδίδης λέει σχετικά τα εξής: «*Πεφύκασί τε ἅπαντες καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἀμαρτάνειν καὶ οὐκ ἔστι νόμος ὅστις ἀπείρξει τούτου, ἐπεὶ διεξεληλύθασί γε διὰ πασῶν τῶν ζημιῶν οἱ ἄνθρωποι προτιθέντες, εἴ πως ἦσσαν ἀδικοῖντο ὑπὸ τῶν κακούργων.*»⁴². Κι αυτό συμβαίνει, πρώτο γιατί ενεργούν παρακινημένοι από νέες ιδέες και νέα προβλήματα ή ανακατατάξεις παλιών προβλημάτων κάτω από καινούριες συνθήκες ζωής και δεύτερο γιατί παρασύρονται από πάθη ισχυρά και συμφέροντα ασυμβίβαστα με τη λογική και την ηθική διδαχή εξαιτίας της πλαστικότητας και της ιστορικότητας του ανθρώπου και της ανομοιόμορφης συμπεριφοράς του. Παράδειγμα από αποτελεί ο α' και ο β' παγκόσμιος πόλεμος. Τα λάθη του α' δε συνέντισαν τους πολιτικούς, με αποτέλεσμα να τα επαναλάβουν κατά τη διαρρύθμιση του κόσμου ύστερα από το τέλος του β' παγκόσμιου πολέμου (1945). Έτσι ο άνθρωπος, προσπαθώντας να διορθώσει ένα λάθος του, μπορεί να διαπράξει ένα καινούριο λάθος ή να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για τη διάπραξη ενός καινούριου λάθους από τον ίδιο ή από τους άλλους.

Παρ' όλα αυτά η μελέτη της *αένας διαλεκτικής της ιστορίας* βοηθάει τον άνθρωπο να κατανοήσει γενικά τον αδιάκοπο διαλεκτικό μετασχηματισμό της ανθρώπινης κοινωνίας και ιδιαίτερα της εποχής του. Η μελέτη αυτή τον βοηθάει να πλατύνει τη θέση των βασικών γεγονότων της εποχής του και οποιασδήποτε άλλης εποχής, που επηρεάζουν αποφασιστικά την εξέλιξη των κοινωνικών δομών και να καταλάβει μέσα από ποιες δυνατότητες θα μπορέσει σήμερα να δημιουργήσει ιστορία με την ελευθερία του και τη λογική του και με ποιον τρόπο θα επηρεά-

σει τις κοινωνικές δομές⁴³. Έτσι η δράση του γίνεται πιο λογική και λιγότερο τυφλή και το μέλλον λιγότερο αόρατο, αλλά και πλήρως και σίγουρα διαγνώσιμο. Ιδιαίτερα, όταν η ιστορία ασχολείται με τη μελέτη της οικονομικής ζωής, της κοινωνικής οργάνωσης, της πολιτικής δράσης, της γένεσης και της λειτουργίας των ιδεών και γενικά της διαμόρφωσης του πολιτισμού, δημιουργεί σπουδαία υποδομή για την κατανόηση του «κοινωνικοῦ γίνεσθαι» για την ωρίμανση της κοινωνικής σκέψης, τη συνειδητοποίηση της πολιτικής δράσης και την ερμηνεία της δράσης του ανθρώπου και του τρόπου δημιουργίας των συνθηκών του παρόντος, πολιτικών (πολιτικής), κοινωνικών (κοινωνίας) και πολιτιστικών (πολιτισμού).

Ας μη λησμονούμε ότι ο άνθρωπος άσχετα με το μορφωτικό ή το πολιτιστικό του επίπεδο, την κοινωνική του θέση, τον τόπο της καταγωγής του ή τις συνθήκες της ζωής του, πάντοτε έχει τις ίδιες βασικές βιολογικές ανάγκες, που επιδιώκει με κάθε τρόπο να τις ικανοποιήσει. Προσπαθώντας λοιπόν η ιστορία να αποκαλύψει τη φύση του ανθρώπου σε όλο της το πλάτος και σε όλη της την έκταση, γίνεται και μάθημα αυτογνωσίας του ανθρώπου, γιατί ανάμεσα στους ανθρώπους άσχετα με τον τόπο τους και την περιοχή τους υπάρχει μια φυσιολογική ενότητα, ομοιότητα και βαθιά κοινότητα στο χαρακτήρα και στις ανάγκες του. Δηλαδή, όσο κι αν τα ιστορικά γεγονότα συμβαίνουν σε διαφορετικούς τόπους και χρόνους και δημιουργούνται από διαφορετικούς ανθρώπους, πάντοτε οι δημιουργοί τους είναι άνθρωποι με τις ίδιες σχεδόν ανάγκες και κυριαρχούνται λίγο πολύ από τα ίδια πάθη. Κι αυτό, γιατί η *ανθρώπινη φύση, όπως είπαμε, είναι ενιαία και ενεργεί λίγο πολύ κάτω από την πίεση των ίδιων αναγκών (βιολογικές, οικονομικές, ιδεολογικές, φιλοδοξία για εξουσία, επιδίωξη για ασφάλεια κτλ.)*⁴⁴.

Με το να μας παρουσιάζει λοιπόν η ιστορία καταστάσεις, προβλήματα και λύσεις, όχι βέβαια εντελώς όμοιες, αλλά από μια ορισμένη άποψη κάπως όμοιες με της εποχής μας, μας ανοίγει κάποιους δρόμους για το παρόν και για το μέλλον και μας βοηθάει να γνωρίσομε καλύτερα τον εαυτό μας. Αποκτούμε δηλαδή ανθρωπογνωσία και κοινωνιογνωσία. Έτσι δικαιώνεται και η άποψη του Croce ότι κάθε ιστορία είναι σύγχρονη⁴⁵. Η ιστορία λοιπόν βοηθάει τον άνθρωπο να συνειδητοποιήσει την εξέλιξή του και να γνωρίσει καλύτερα τον εαυτό του, έτσι όπως διαμορφώθηκε. Και από τη στιγμή που θα συνειδητοποιήσει την ιστορική κληρονομιά του (τι είναι, γιατί και πώς βρίσκεται στη σημερινή του κατάσταση;), αποκτά την ελευθερία του να κρίνει αυτήν την κληρονομιά του και να προσανατολίσει τη δράση του, έτσι ώστε να αλλάξει την κατάστασή του. Η ιστορία, όπως είπε και ο Γκαίτε, είναι το μέσο, με το οποίο αποκτά ο άνθρωπος την ελευθερία του απέναντι στο παρελθόν του⁴⁶. Αυτή τον προβληματίζει και τον βοηθάει να αποκτήσει ιστορική σκέψη και ιστορική συνείδηση, ώστε να κατανοεί τα γεγονότα, να τα ερμηνεύει και να αντλεί διδάγματα για το παρόν και για το μέλλον. Έτσι θα συνειδητοποιήσει τις ευθύνες του για το παρόν και για το μέλλον και θα γίνει ένας σκεπτόμενος, προβληματισμένος, ενεργοποιημένος και δημιουργικός πολίτης.

Κι αυτό δεν είναι μικρό κέρδος. Η καλλιέργεια ιστορικής συνείδησης τον βοηθάει να συνειδητοποιήσει τη νομοτέλεια, τη *διαλεκτική πορεία, που διέπει την ιστορική πορεία*, δηλαδή τους νόμους της διαμόρφωσης και της εξέλιξης της κοινωνίας. Θα κατανοήσει ότι το παρόν δεν είναι ανεξάρτητο και αυθαίρετο δημιούρ-

γημα, αλλά αποτελεί οργανική εξέλιξη και συνέχεια του παρελθόντος και ότι ανάμεσα στις διάφορες εκδηλώσεις της ζωής υπάρχει αλληλοεξάρτηση και αλληλοεπίδραση. Επομένως δεν υπάρχουν γεγονότα χωρίς κάποια αιτία και λόγο και γι' αυτό δεν μπορούν αυτά να θεωρηθούν άσχετα και ασύνδετα μεταξύ τους. Άρα τα οποιαδήποτε αποτελέσματα οφείλονται σε κάποια αίτια και δε δημιουργήθηκαν αυτόματα, δηλαδή μόνα τους και χωρίς κάποιο λόγο. Δεν έχει λοιπόν τόση σημασία η απλή γνώση ενός γεγονότος, όσο η ανίχνευση των κινήτρων του, των αιτίων του και των αποτελεσμάτων του.

Τα γεγονότα μπορεί να είναι ιερά και τα σχόλια ελεύθερα, όπως είπε ο φιλελεύθερος δημοσιογράφος E.P. Scott, αλλά τα γεγονότα μπορούν να κατανοηθούν και να ερμηνευτούν μόνο συνδέοντάς τα συγχρονικά ή αιτιολογικά με άλλα προηγούμενα, σύγχρονα ή μεταγενέστερα από αυτά. «Τα σύγχρονα αλληλοφωτίζονται, τα προηγούμενα μας επιτρέπουν να διεισδύσουμε στα κίνητρα εκείνων που έδρασαν και τα επόμενα μας βοηθούν να αξιολογήσουμε όσα προηγήθηκαν⁴⁷». Γι' αυτό κι ένας σπουδαίος μελετητής των προβλημάτων της ιστοριογραφίας είπε ότι «αλληλεπίδραση και αλληλοεξάρτηση των πραγματικών περιστατικών της ιστορίας είναι τόσο φανερό, ώστε θα μπορούσε να αμφιβάλλει αν ο όρος γεγονός έχει αξία στην ιστορία⁴⁸». Στην ιστορία λοιπόν το καινούριο δεν έρχεται με μιας, αλλά προετοιμάζεται μακροχρόνια και κυφορείται στο παρελθόν. Μα και το παλιό δεν εξαφανίζεται αμέσως, παρά εξακολουθεί να υπάρχει, να επιζεί, να δρα και να επηρεάζει το μέλλον. Γι' αυτό και, όπως ένας άνθρωπος, όταν χάσει τη μνήμη του, χάνει και την προσωπικότητά του και είναι ένας ζωντανός νεκρός, το ίδιο και ένας λαός, όταν χάσει την ιστορική του μνήμη, νεκρώνεται. Επομένως δικαιολογημένα ειπώθηκε ότι η ιστορία εκδικείται όσους τη λησμονούν. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε ότι η Ρωσία, αν και έχει διακόψει κάθε δεσμό με την τσαρική Ρωσία, εν τούτοις, για να εμπνεύσει το σύγχρονο Ρώσο με εθνική περηφάνια και πίστη, δε στηρίζεται μόνο στους ηρωισμούς και στα κατορθώματα της σοβιετικής περιόδου, αλλά χρησιμοποιεί και τις φωτεινές μορφές του Μ. Πέτρου, της Μ. Αικατερίνης, του στρατηγού Κουτούζοφ και γενικά ιστορικά γεγονότα της τσαρικής Ρωσίας. Έτσι η σημερινή Ρωσία παρουσιάζεται με μια ενιαία ιστορία από τον 9ο μ.Χ. αιώνα ως σήμερα.

Αποκτώντας λοιπόν ο πολίτης με τη μελέτη της ιστορίας ιστορική συνείδηση, θα μάθει να σκέφτεται πάνω στα ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος, αλλά και στα τωρινά, και να μνείται στο να διακρίνει τις αιτίες μιας ατομικής και ομαδικής πράξης, θα αποκτήσει δηλαδή ιστορικοκριτικό πνεύμα. Με τον τρόπο αυτό θα κατανοήσει τη ζωή, το έργο και τους αγώνες του λαού του και της ανθρωπότητας και θα ενισχυθεί η θέλησή του να γίνει ενεργό μέλος της κοινωνίας και η αγωνιστικότητά του για κάθε προσπάθεια με σκοπό τη βελτίωσή της. Έτσι θα νιώσει την ανάγκη να εναντιωθεί σε κάθε εξωτερική βία και να διαφυλάξει την ιστορική του αυτονομία. Κοντά στα άλλα θα βοηθήσει η ιστοριογραφία και τις πολιτικές και τις κοινωνικές επιστήμες να ερμηνεύσουν σωστά τις πολιτικές εξελίξεις και τα κοινωνικά φαινόμενα και να συναγάγουν χρήσιμους κανόνες για τον άνθρωπο. Τελικά η ιστορία, αν και δεν μπορεί να ανακαλύψει απαραβίαστους ιστορικούς νόμους σαν τους φυσικούς, εν τούτοις δεν μπορούμε να πούμε ότι αποτελεί μια τυ-

χαία διαδοχή *ιδιόρρυθμων στιγμών* ασύνδετων μεταξύ τους. Γι' αυτό και βοηθάει στην αποτροπή της επανάληψης ορισμένων σφαλμάτων⁴⁹.

Σωστά βέβαια είναι όλα αυτά και πολύ σωστά πριν από 2500 χρόνια είχε επισημάνει ο Θουκυδίδης ότι έχουν να αποκομίσουν πολλές ωφέλειες όσοι θελήσουν «τῶν τε γενομένων τό σαφές σκοπεῖν καί τῶν μελλόντων ποτέ αὔθις κατά τό ἀνθρώπινον τοιούτων καί παραπλησίων ἔσεσθαι (= νά εξακριβώσουν τήν ἀλήθεια ἐκείνων που ἐγίναν και ἐκείνων που πρόκειται νά γίνουν κάποτε στο μέλλον, σύμφωνα με τή φύση των ἀνθρώπων, ἢ ἴδια ἢ ὅμοια με τα περασμένα)» και λίγο αργότερα ο Πολύβιος ότι «ἡ ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησίς ἐστι ἀληθινωτάτη παιδεία καί γυμνασία πρὸς τάς πολιτικάς πράξεις». Παρ' όλα αυτά ὅμως, ὅπως λέει και ο Ευ. Παπανούτσος, ἕνα εἶναι βέβαιο, ὅτι δηλαδή «ἡ ἱστορία βοηθάει (ὄσους ἔχουν «σωστές» προθέσεις και «σωστό» μυαλό) νά καταλαβαίνουν περισσότερο τα προβλήματα του καιροῦ τους και νά προσπαθοῦν νά τα λύσουν με ὅσο γίνεται λιγότερο ἐπιζήμιο και οδυνηρό τρόπο». Γι' αυτό και ο Α. Τερζάκης λέει ὅτι τελικά ἡ ἱστορία διδάσκει μόνον, ὅταν οἱ ἀνθρώποι δείχνονται ἀξιοί νά διδαχτοῦν. Κι ἕνας σοβαρότατος λόγος, γιὰ τον ὁποῖο δε διδάσκεται ο ἀνθρώπος ἀπό τήν ἱστορία, εἶναι ὁ ἐξής:⁵⁰ Μολονότι το ἰδανικό του πραγματικού ἀνθρώπου ἀπό τήν εποχή του Προμηθεά εἶναι νά φτιάξει μόνος του τήν ἱστορία του και νά διαμορφώσει τή μοῖρα του, τελικά ὅμως ἡ ἱστορία, το ἱστορικό γίνεσθαι, ἀπό τή μια εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀμέλειας τῆς μάζας των ἀνθρώπων, που παραιτοῦνται ἀπό τή σκόπιμη δράση και εγκαταλείπονται στην τυχαιότητα, και ἀπό τήν ἄλλη εἶναι προϊόν σκόπιμης δράσης μίας προνομιούχου μειοψηφίας που ἐνισχύεται ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἀμέλειας). Ἡ μειοψηφία ὅμως αὐτή δε συνειδητοποιεῖ τήν ευθύνη τῆς γιὰ τις ἀμεσες ἢ μελλοντικές συνέπειες των ἀποφάσεών τῆς και των λαθῶν τῆς πάνω στις μάζες τῆς πλειοψηφίας. Μπορεῖ ὅμως νά ἐνεργεῖ ἔτσι και ἀπό σκοπιμότητα. Και γιὰ τή διαμόρφωση των νοοτροπιῶν αὐτῶν τήν ευθύνη τήν ἔχει ἀκέραια ἡ ἐκπαίδευση (με τους ἐκπαιδευτικούς και ἰδιαίτερα με τους φιλόλογους), που καλλιεργεῖ στο σχολεῖο τή στεῖρα ἀπομνημόνευση και ἀδιαφορεῖ γιὰ τήν καλλιέργεια του προβληματισμοῦ και τῆς κριτικῆς ικανότητας των νέων». Θα τελειώσω ἀναφέροντας τήν ἀπάντηση που ἔδωσε ὁ Διογένης στην ἐρώτηση γιὰ το ποιο εἶναι το βαρύτερο πρᾶγμα που βαστάζει ἡ γῆ. «Εἶναι, εἶπε, ὁ ἀπαιδευτός ἀνθρώπος, δηλαδή ὁ ἀμόρφωτος, ὁ ἀκαλλιέργητος και ὁ ἀπροβλημάτιστος ἀνθρώπος».

Το πρόβλημα τῆς αντικειμενικότητας τῆς ἱστορίας ἀπασχολεῖ λίγο πολύ ὅλες τις χώρες. Σχετικά με αὐτήν στην ΕΣΣΔ ὁ Γιούρι Πολιάκοφ τῆς ΑΕ τῆς ΕΣΣΔ γράφει: «Διατηρεῖται ἡ προσβλητική θέση του μαθήματος τῆς ἱστορίας στα σχολεῖα (τῆς ΕΣΣΔ), ὅπου ἡ ἱστορική ἀλήθεια παρέχεται ἀποσπασματικά, καταστρέφοντας τή συστηματικότητα και τή σφαιρικότητα στην ἀντίληψη του παρελθόντος... Ἡ κρίση τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης δεν ἔχει ξεπεραστεῖ... Ποιος ἀμφιβάλλει ὅτι χρειάζονται διαφορετικές ἀπόψεις, διαφορετικές ἐκτιμήσεις και γνώμες, που νά μην υπαγορεύονται ὅμως και πάλι ἀπό τήν ἐπιδίωξή μας νά κολακέψομε ἢ νά διασύρομε κάποιον, ἀλλά νά πηγάζουν ἀπό ἕναν τίμιο και γνήσιο αυθορμητισμό, που θα στηρίζεται στην ἐπιδεξιότητα του ἐπαγγελματία, στην ἐπιθυμία του νά ἀποκαλύψει το αἴτιο και το αἰτιατό των φαινομένων;»⁵¹

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πανόραμα των σύγχρονων ιδεών, Α' τόμος (υπό τη διεύθυνση του Gaëtan Picon) — Μέρος έκτο: Κοινωνικές επιστήμες), Αθήνα 1958, σ. 9.
2. Κατά το Λουκιανό ένας από τους κανόνες της ιστοριογραφίας είναι το «τίνα τε δεῖ παραλαβεῖν ἐπὶ τὴν γραφήν πράγματα καὶ τίνα παραλιπεῖν» με μια πολύ αυστηρή επιλογή μέσα από όσα θα μπορούσε να ξέρει και από όσα ξέρει.
3. Encyclopedie de la pléide: Ιστορία και μέθοδοί της, τ. Α', Γενικά προβλήματα, μετ. Ε. Στεφανάκη, Αθήνα 1985, σ. 17-18.
4. W.H. Walsh, Εισαγωγή στη φιλοσοφία της Ιστορίας, μετ. Φ.Κ. Βώρου, Αθήνα 1985, σ. 17-44.
5. Στο ίδιο, σ. 127.
6. Α.Π. Δασκαλάκη, Η ιστορία ως επιστήμη, εφ. «Ελεύθερος κόσμος» (10.9.1967), σ. 2.
7. Στο ίδιο, σ. 124, Θ. Βέικου, Θεωρία και μεθοδολογία της Ιστορίας, Αθήνα 1987, σ. 19.
8. Στο ίδιο, σ. 136-137.
9. Φ.Κ. Βώρου, Δοκίμια Ιστορίας, Κοινωνιολογίας, Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1984, σ. 107.
10. Πανόραμα Σύγχρονων ιδεών (υπό τη διεύθυνση G. Picon), Α' τόμος, μετ. Κ.Π. Καλλιγά, Αθήνα 1958 (Μέρος Γ' φιλοσοφία της Ιστορίας), σ. 401.
11. Ε. Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, Η διδασκαλία της Ιστορίας στη Μέση Εκπαίδευση, Αθήνα 1965, σ. 9.
12. Στο ίδιο, σ. 10.
13. Πολυβίου Ιστορία 1.5.3-5.
14. Στο ίδιο 1.14.7.
15. Α. Ντόκα, Λεξικό φιλοσοφικών όρων, Αθήνα 1981, σ. 94.
16. Γ. Τοπόλσκι, Προβλήματα ιστορίας και ιστορικής μεθοδολογίας, μετ. Μ.Γ. Μαραγκού, Αθήνα 1983, σ. 51.
17. Α. Μπαγιόνα, Απόψεις για την αντικειμενικότητα της ιστορικής γνώσης, Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση 24(1991) σ. 283.
18. Αντ. Χαρτά, «Α. Σταυριανού Ιστορία του ανθρώπινου γένους» μια κριτική προσέγγιση, Τα Εκπαιδευτικά 3 (1986) σ. 27, Βλέπε και: Δ. Μαυροσκούφη, Η διδασκαλία της Ιστορίας στις δέσμες, Φιλολογος 13(1986) σ. 52-53.
19. Φ.Κ. Βώρου, ο.π. σ. 147-176.
20. Στο ίδιο, σ. 107.
21. Σ. Μαρκιανού, Το πρόβλημα της επιλογής και κατανομής της διδακτέας ύλης του μαθήματος της Ιστορίας στη Γενική Εκπαίδευση, Τα Εκπαιδευτικά 1(1985) σ. 81-82.
22. Α. Σαφ, Ιστορία και αλήθεια, μετ. Δ. Λαούλα, Αθήνα 1985, σ. 117.
23. Στο ίδιο, σ. 118-124.
24. Ε.Χ. Καρρ, Τι είναι ιστορία; μετ. Φρ. Λιάππα, Αθήνα 1974, σ. 22, Βλέπε και Α. Σαφ, ό.π., σ. 200-201.
25. Φ.Κ. Βώρου, Η διδασκαλία της ιστορίας και η ιδεολογική χρήση της στην ελληνική Εκπαίδευση, Τα Εκπαιδευτικά 9(1987) σ. 42.
26. Α. Σαφ, ό.π., σ. 109.
27. Στο ίδιο, σ. 112.
28. Στο ίδιο, σ. 94.
29. Στο ίδιο σ. 113.
30. Α. Σαφ, ό.π. σ. 93.
31. Στο ίδιο, σ. 39.
32. Στο ίδιο, σ. 142-143.
33. Στο ίδιο, σ. 161.
34. Στο ίδιο σ. 169.
35. Σπ. Τολιάτου, Η εξέλιξη της θεωρίας και μεθοδολογίας της ιστορίας από την αρχαιότητα ως σήμερα, Φιλολογική 31-32 (1990) σ. 23.
36. Σ. Μαρκιανού, ό.π. σ. 81-83.
37. Στο ίδιο, σ. 88.

38. Φ.Κ. Βώρου, Σπουδή και διδασκαλία της ιστορίας, Αθήνα 1980, σ. 70-71.
39. Φ.Κ. Βώρου, ό.π., σ. 12, 32.
40. Α. Καραντώνη, Γύρω από την ιστορία, Εφ. «Ελεύθερος Κόσμος» 18-19-1969.
41. Θουκυδίδου Ιστορία 3, 45, 5.
42. Στο ίδιο, 3, 45, 3.
43. C. Wright Mills, Η κοινωνιολογική φαντασία, μετ. Ν. Μακρυνικόλα-Σ. Τσακνιά, Αθήνα 1985, σ. 276.
44. Φ.Κ. Βώρου, Σοσιαλισμός και ιστορία, Εφ. «Πρώτη» 23-7-86.
45. Encyclopedie de la Pléiade, ό.π. σ. 344-352.
46. Στο ίδιο, σ. 333-341.
47. Φ.Κ. Βώρου, Σπουδή και διδασκαλία της ιστορίας, Αθήνα 1980, σ. 62.
48. Φ.Κ. Βώρου, ό.π. σ. 63.
49. Β. Σκουλάτου, Ο άνθρωπος και η ιστορία, Ν. Παιδεία 44(1987) σ. 145.
50. G. Wright Mills, ό.π., σ. 278-279.
51. Γ. Πολιάκοφ, Ο πολίτης: Η ερμηνεία του παρελθόντος, Εφημ. «Νέα της Μόσχας» (Αύγουστος 1990), σ. 3.

ΔΡ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ
ΓΡΕΒΕΝΑ